

Русакова А. В.,

викладач кафедри іноземних мов

для інженерно-технічних і природничих спеціальностей

Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

ПОНЯТТЄВО-ЦІННІСНИЙ ШАР ХУДОЖНЬОГО МЕГАКОНЦЕПТУ «АВАНТЮРИСТКА» ТА ЙОГО КОНЦЕПТУАЛЬНІ СКЛАДНИКИ

Анотація. У статті подано огляд на одну з найбільш актуальних проблем сучасної концептології – дослідження художніх мегаконцептів, а саме поняттєво-ціннісного шару художнього мегаконцепту АВАНТЮРИСТКА. Матеріалом дослідження слугують романи популярного американського письменника двадцятого століття Сідні Шелдона, відомого автора низки авантюристичних романів, які відразу ставали бестселерами. Саме поняттєво-ціннісний шар художнього мегаконцепту АВАНТЮРИСТКА структурує систему поглядів сучасного англомовного соціуму на аксіологічно забарвлений лінгвокультурний типаж «авантюристка», переломлених крізь призму індивідуально-авторського ціннісного осмислення феномена «авантюристка».

Ключові слова: концепт, концептологія, авантюристичний роман, фрейм, домен, парцела, контекст, засоби вербалізації.

Постановка проблеми. Загальновідомо, що когнітивний підхід у дослідженні мови художнього твору допомагає розкрити особливості репрезентації індивідуально-авторського художнього світобачення. Семантико-когнітивний аналіз гендерно зумовлених лексичних одиниць в авантюристо-маркованих контекстах як фрагментах мовної картини у творах Сідні Шелдона дозволить дослідити ментальну діяльність письменника та виявити відповідні фрагменти концептуальної картини світу – художні концепти авантюристу, які є складниками художнього мегаконцепту АВАНТЮРИСТКА.

Системна взаємодія художніх концептів авантюристу зумовлює структурування художнього мегаконцепту АВАНТЮРИСТКА як багаторівневого когнітивно-семіотичного конструкту, який складається з поняттєво-ціннісного й образно-ціннісного шарів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існує багато сучасних наукових досліджень, присвячених одній із найбільш актуальних проблем сучасної концептології – дослідженню художніх концептів та мегаконцептів, а звідси набуває популярності питання визначення їх складових компонентів, тобто їх поняттєво-ціннісних шарів. Когнітивні поетологи займаються дослідженням художніх концептів та їхні розробки дозволяють сформулювати уявлення про смислову організацію художнього тексту, поглибити розуміння мовної картини світу автора певного художнього твору, повніше представити художній концепт як універсальний феномен, що відображає зміст всієї творчої діяльності мовної особистості. Але поняття художнього концепту все ще знаходиться на стадії обмірковування та розуміння.

Мета статті – виявити відповідні особливості та чіткий алгоритм побудови мегаконцепту АВАНТЮРИСТКА, одним із складників якого є поняттєво-ціннісний шар; дослідити систему поглядів сучасного англомовного соціуму на аксіологічно забарвлений лінгвокультурний типаж «авантюристка», переломлених крізь призму індивідуально-авторського ціннісного

осмислення феномена «авантюристка» у творах американського письменника ХХ століття Сідні Шелдона.

Виклад основного матеріалу. У сучасних лінгвістичних дослідженнях зі зміцненням міждисциплінарних зв'язків методика когнітивного аналізу поширилася на нові галузі знань, що дало імпульс розвитку когнітивної поетики. Родоначальником цієї науки прийнято вважати Ройвена Цура, а подальші наукові розвідки в цій області пов'язані з іменами П. Стоквелла, М. Томаса, М. Фрімена Е. Семіно, О.П. Воробйової, Л.І. Белехової, О.М. Кагановської та В.Г. Ніконової. Наукові розробки з когнітивної поетики, на думку В.Г. Ніконової [3, с. 113–122], характеризуються зосередженістю на з'ясуванні закономірностей концептуалізації й категоризації світу у літературному творі, на визначенні реконструкції світорозуміння художника слова й експлікації концептуального змісту творів. Звідси стає необхідним визначення центральної одиниці когнітивної парадигми дослідження художнього твору – *художнього концепту*.

В.Г. Ніконова у статті «Художній концепт: процедури реконструкції та моделювання (на матеріалі трагедій В. Шекспіра)» акцентує увагу на тому, що художній концепт відзначається своєю специфікою у зіставленні з іншими концептами, які досліджуються з двох позицій: когнітивної лінгвістики і лінгвокультурології.

Художній концепт – це базова одиниця концептуальної картини світу окремого письменника (автора художнього твору), що втілює індивідуально-авторське світобачення, тим самим відрізняючись від «концепту культури» чи «мовного концепту» за змістом і способом експлікації, обсягом та історичною мінливістю. Говорячи про когнітивістику, дослідниця звертається до праць С.О. Аскольдова-Алексєєва, який поділяв концепти на художні (у мистецтві) і пізнавальні (у науці). На думку В.Г. Ніконової, ця класифікація є більш доцільною для позначення художнього концепту як одиниці авторської свідомості, що реалізується саме в художніх текстах, а не в текстах будь-якого функціонального стилю, як наприклад, «текстовий концепт» [3, с. 113–115].

Підтримуючи думку В.Г. Ніконової, вважаємо, що специфіка концептів саме в художньому творі вимагає застосування нового підходу для їх аналізу, який би відрізнявся від лінгвокогнітивного чи лінгвокультурологічного. Такий підхід має поєднувати традиційні методи стилістичного, семіотичного, герменевтичного й інших методів аналізу художнього тексту, які були б переломлені крізь призму домінуючого, концептуального методу інтерпретації художнього тексту. Такою видається методика поетико-когнітивного аналізу, яка була запропонована В.Г. Ніконовою. В її основі – положення лінгвопоетики, переломлені крізь призму когнітивної парадигми [3, с. 114–118]. Застосування цієї методики реконструкції художнього концепту, зокрема художнього концепту АВАНТЮРИСТКА, потребувало проведення дослідження у двох головних напрямках:

«Жанр – текст – мова – концепт»: дослідження проводиться від загальної характеристики творчості письменника до аналізу мови його творів та ідентифікації художнього концепту Авантюристка.

«Концепт – концептуальна схема – смисл»: аналіз проводиться від реконструкції концептуальної системи художнього твору і визначення концептуальних пріоритетів письменника до моделювання смислової структури художнього концепту Авантюристка та експлікації концептуального змісту художнього твору.

Поняттєво-ціннісний шар художнього мегаконцепту (далі ХМгК) Авантюристка структурує систему поглядів сучасного англійського соціуму на аксіологічно забарвлений лінгвокультурний типаж «авантюристка», переломлених крізь призму індивідуально-авторського ціннісного осмислення феномена «авантюристка». Складниками поняттєво-ціннісного шару ХМгК авантюристка виступають художні концепти авантюрного (далі ХКА), у яких акумульовано авторську естетичну реакцію на фактуальну, чуттєво-наочну інформацію про героїню-«авантюристку», репрезентовану в досліджуваних АМК засобами гендерно зумовленої лексичної номінації (далі ГЗЛН). Систематизація 857 ХКА, ідентифікованих у 2734 АМК у романах Сідні Шелдона шляхом застосування методики реконструкції та ідентифікації текстових концептів, яка базується на методиках концептуального аналізу [1; 2], уможливила репрезентацію поняттєво-ціннісного шару ХМгК Авантюристка як сукупності когнітивних структур різного рівня абстракції – концептуальних доменів, парцел і художніх концептів авантюрного (табл. 1).

Надалі задля більш детального зображення структури художнього мегаконцепту Авантюристка вважаємо доцільним визначити поняття «концептуальний домен». Концептуальний домен (далі КД) – це найвищий рівень абстракції, максимальна царина концепту, яка складається з парцел як угруповань концептів.

Таким чином, зміст поняттєво-ціннісного шару ХМгК Авантюристка може бути репрезентовано у трьох концептуальних доменах, кожний із яких складається з кількох парцел як угруповань художніх концептів авантюрного:

КД «Авантюристка як фізіологічний феномен».

КД «Авантюристка як психологічний феномен».

КД «Авантюристка як соціальний феномен».

Необхідно зазначити, що серед трьох концептуальних доменів за кількістю художніх концептів авантюрного, актуалізо-

ваних засобами ГЗЛН у складі авантюрно маркованих контекстів, найбільш репрезентативним виявився КД «Авантюристка як фізіологічний феномен». Він складається з шести парцел: «Персональна ідентифікація», «Стать і вік», «Матримоніальний статус», «Родинні зв'язки», «Фізичний стан», «Зовнішній вигляд», які об'єднують 487 ХКА, актуалізовані у 2734 АМК.

Ієрархічно організований фрейм концептуального домену «Авантюристка як фізіологічний феномен» у складі поняттєво-ціннісного шару ХМгК Авантюристка у спрощеному вигляді представляє логічно впорядковану інформацію про героїню-«авантюристку», якою вона зображена в авантюрно маркованих контекстах у романах Сідні Шелдона. Сміслові зв'язки між парцелами як складниками КД «Авантюристка як фізіологічний феномен» є різними:

→ відношення рівнозначності визначено між парцелами «Персональна ідентифікація», «Фізичний стан» і «Зовнішній вигляд», оскільки у художніх концептах авантюрного у складі зазначених парцел структуровано додаткову інформацію, що розширює поняттєво-ціннісний шар ХМгК Авантюристка;

→ відношення підпорядкування встановлено між парцелою «Персональна ідентифікація» і трьома парцелами: «Стать і вік», «Матримоніальний статус» і «Родинні зв'язки», які своїм експліцитним інформативним наповненням відповідних ХКА уточнюють і конкретизують зміст парцели «Персональна ідентифікація».

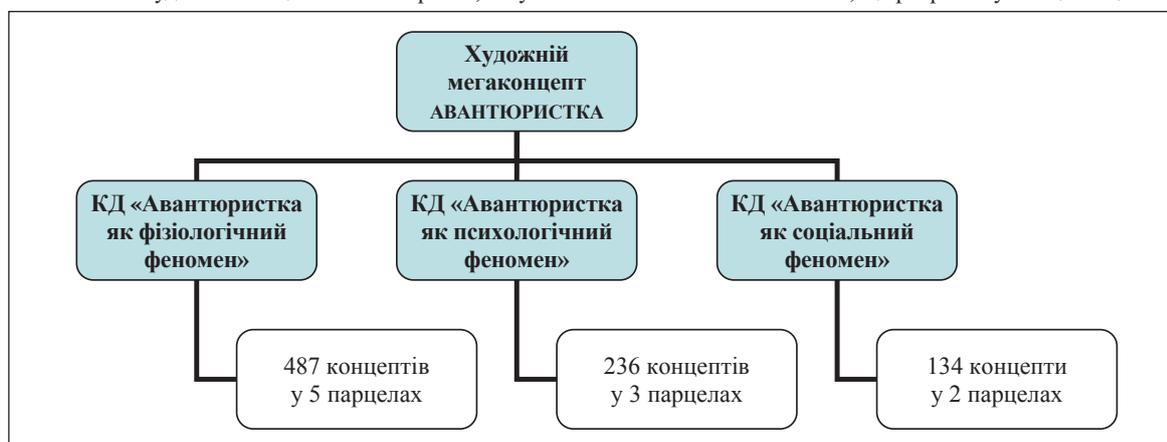
Як продемонстрували проаналізовані приклади, засобами вербалізації ХКА, які формують зазначені парцели («Родинні зв'язки», «Стать і вік» і «Матримоніальний статус»), слугують:

→ засоби іменникової ГЗЛН предметності на позначення родинних зв'язків (*father, brothers, mother, daughter*), статі (*woman*), віку (*turned fourteen, in her eighties*) та матримоніального статусу (*wife, baby*) героїні-«авантюристки»;

→ засоби прикметникової (*ugly, beautiful, perfect*), дієприкметникової (*amazing*) та прислівникової (*remarkably well*) ГЗЛН ознаковості на позначення ознаки родинних зв'язків, статі, віку та матримоніального статусу героїні-«авантюристки»;

→ засоби дієслівної ГЗЛН процесуальності (*carried her age remarkably well, wept for the loss of her baby*) на позначення триваллої дії героїні-«авантюристки».

Так, парцели, підпорядковані парцелі «Персональна ідентифікація» у складі КД «Авантюристка як фізіологічний феномен» – «Родинні зв'язки», «Стать і вік» і «Матримоніальний статус» – не дуже відрізняються між собою за кількістю ХКА та різноманітністю засобів ГЗЛН, що репрезентують ці концепти.

Таблиця 1. Концептуальні складники поняттєво-ціннісного шару художнього мегаконцепту Авантюристка

Інші дві парцели – «Фізичний стан» і «Зовнішній вигляд» – перебувають майже у відношеннях рівнозначності, як зазначалось вище, хоча парцела «Фізичний стан» вирізняється серед інших концептуальних складників КД «Авантюристка як фізіологічний феномен» кількістю художніх концептів авантюрного: *figure* «фігура», *features* «риси», *face* «обличчя», *eyes* «очі», *eyebrows* «брови», *hair* «волосся», *skin* «шкіра», *waist* «талія», *hips* «стегна», *breasts* «груди», *legs* «ноги», *voice* «голос», *physical health* «фізичне здоров'я», *beauty* «краса», *fragility* «тендітність» та різноманітністю засобів ГЗЛН предметності, процесуальності й ознаковості (засоби іменникової, дієслівної, прикметникової, дієприкметникової та прислівникової ГЗЛН), які угруповуються у відповідні тематичні групи.

Парцелу «Зовнішній вигляд» формують ХКА, у яких структуровано або естетичне враження від зовнішнього вигляду героїні-«авантюристки», яке відчують інші персонажі (описано у персонажних АМК), або характеристика зовнішнього вигляду героїні, надана письменником в авторських АМК: *hairdo* «зачіска», *clothes* «одяг», *dress* «сукня», *footwear* «взуття», *makeup* «макіяж», *perfume* «парфум», *dress code* «дрес-код», *clothing* «вбрання», *knick-knackery* «прикраси», *jewelry* «коштовності», *accessories* «аксесуари», *taste* «смак», *stylishness* «витонченість», *expensiveness* «дорожнеча», *refinement* «вишуканість», *designer* «модельєр», *style* «стиль», які репрезентовано засобами ГЗЛН предметності, процесуальності й ознаковості (засоби іменникової, дієслівної, прикметникової, дієприкметникової та прислівникової ГЗЛН), які угруповуються у відповідні тематичні групи:

→ засоби іменникової ГЗЛН предметності на позначення зовнішнього вигляду героїні-«авантюристки»;

→ засоби дієслівної ГЗЛН процесуальності на позначення тривалої дії героїні-«авантюристки»;

→ засоби прикметникової, дієприкметникової та прислівникової ГЗЛН ознаковості на позначення ознаки зовнішнього вигляду героїні-«авантюристки», ознаки фізіологічного стану, ознаки тривалої дії.

Висновки. Отже, завдяки вищезгаданим методам когнітивної поетики та використанню семантико-когнітивного та семного аналізу гендерно зумовлених лексичних одиниць як мовних репрезентантів ХКА, ідентифікованих у АМК із романів Сідні Шелдона, які угруповано в мікрогрупи – парцели у складі концептуального домену «Авантюристка як фізіологічний феномен», стає можливим формулювання уявлення про авантюристку у конденсованому вигляді: авантюристка – особа жіночої статі, молода і незаміжня, фізично здорова і приваблива, має витончений смак і приділяє значну увагу своєму зовнішньому вигляду. Тому в аналізованих текстах героїню-«авантюристку» наділено такими фізичними даними, які у свідомості носія американської культури асоціюються з іміджем авантюристки – молодість, гарна врода та вишуканість.

Література:

1. Кагановська О.М. Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя) : [монографія] / О.М. Кагановська. – К. : Видавничий центр КНЛУ, 2002. – 292 с.
2. Ніконова В.Г. Концептуальний простір трагічного в п'єсах Шекспіра: поетико-когнітивний аналіз : автореф. дис. ... доктора фі-

лол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / В.Г. Ніконова. – К., 2008. – 32 с.

3. Ніконова В.Г. Художній концепт: процедури реконструкції та моделювання (на матеріалі трагедій В. Шекспіра) / В.Г. Ніконова // Вісник КНЛУ. Серія «Філологія»: зб. наук. праць. – 2011. – Т. 14. – № 2 – С. 113–122.
4. Sheldon Sidney. If Tomorrow Comes (ITC) / Sidney Sheldon [Electronical source]. – Access mode : <http://ua.booksee.org/book/1527180>.
5. Sheldon Sidney. Mistress of the Game (MTG) / Sidney Sheldon [Electronical source]. – Access mode : <http://ua.booksee.org/book/1466145>.
6. Sheldon Sidney. The Other Side of Midnight (TOSM) / Sidney Sheldon [Electronical source]. – Access mode : <http://ua.booksee.org/book/702938>.
7. Sheldon Sidney. The Sands of Time (TST) / Sidney Sheldon [Electronical source]. – Access mode : <http://ua.booksee.org/book/1275475>.
8. Sheldon Sidney. The Stars Shine Down (TSSD) / Sidney Sheldon [Electronical source]. – Access mode : <http://ua.booksee.org/book/1540982>.

Русакова А. В. Понятійно-ціннісний слой художественного мегаконцепта АВАНТЮРИСТКА и его концептуальные составляющие

Анотація. В статті представлено огляд однієї з найбільш актуальних проблем сучасної концептології – дослідження художественних мегаконцептів, а саме понятійно-ціннісного слоя художественного мегаконцепта АВАНТЮРИСТКА. Матеріалом дослідження слугують романи популярного американського письменника двадцятого століття Сідні Шелдона, відомого автора цілого ряду авантюристических романів, які зразу ж становились бестселлерами. Іменно понятійно-ціннісний слой художественного мегаконцепта АВАНТЮРИСТКА структурує систему поглядів сучасного англоязычного соціума на аксіологічно окрашений лінгвокультурний типаж «авантюристка», преломлених через призму індивідуально-авторського ціннісного осмислення феномена «авантюристка».

Ключевые слова: концепт, концептологія, авантюристический роман, фрейм, домен, парцелла, контекст, засоби вербалізації.

Rusakova A. The conceptual-evaluative layer of the megaconcept ADVENTURESS and its conceptual components

Summary. The article provides an overview of one of the most actual problems of modern conceptology – the study of literary megacocepts, namely, conceptual and evaluative layer of the megaconcept ADVENTURESS. Popular novels of the twentieth century American writer Sidney Sheldon, a famous author of the adventure stories series which immediately became bestsellers, were chosen as the material of the study. This conceptual and evaluative layer of the megaconcept ADVENTURESS gives the structural system of views of modern English-speaking society on an axiologically tinged lingo-cultural type “adventureess”, that are refracted through the prism of an author’s individual evaluative understanding of the “adventureess” phenomenon.

Key words: concept, conceptology, adventure novel, frame, domain, parcel, context, verbalization means.